مخابراتي ماليه: روان کړکیچ، اداري فساد او مناسبه حل لار

اصف حبيبي – د جرمني په کايزرزلاوټرن تخنيکي پوهنتون کې د ډوکټورا څېړونکی

د ۱۳۹۴ لمريز کال د تلې پر اوله افغان حکومت او په ځانګړي ډول د مخابراتو وزارت پرېکړه وکړه چې له دې وروسته به هر ټليفوني پېرودونکی له کريډيټ کارت ۱۰٪ ماليه ورکوي. دا ماليه به مخابراتي شبکې له ټليفوني پېرودونکو راټولوي او بيا به يې حکومت ته سپاري، چې د دولت په خزانه کې يې اضافه کړي. د دې ماليې له وضع کولو وړاندې د مخابراتو د وخت وزير عبدالرزاق واحيدي خلکو ته ډاډ ورکړ چې ياد وزارت به دا ماليه د يوه ځانګړي سيستم څخه په ګټې اخيستنې په روڼ ډول له مخابراتي شبکو را ټوله کړي، خو دې خبرې واقيعت نه درلود. د مخابراتي ماليې له وضع کولو وروسته، ماليه ورکوونکو ته د دوی د ماليې په اړه جدي پوښتنې پيدا شوې چې لا تر اوسه پرې رسنيو کې بحث کيږي. کله چې د ۱۰٪ مخابراتي ماليې په اړه اندېښنې رسنيو کې خپرې شوې، ښاغلي واحيدي د خپلې تېرې وينا په خلاف خلکو ته وويل چې لا تراوسه حکومت د مخابراتي ماليې د راټولو لپاره انلاين سيستم نه لري او ډاډ يې ور کړ چې په شپږو مياشتو کې به د يادې ماليې ټولولو ته انلاين سيستم جوړ کړي، خو تر ننه هغه خبرې عملي نه شوې. پر ښاغلي واحيدي يو شمېر نور تورونه او ۱۰٪ مخابراتي ماليه کې اداري فساد هغه اساسي لاملونو وو چې ولسمشر غني د نوموړي دنده وځنډوله.

د مخابراتي ماليې کړکیچ لا هم دوام ومومند او ولسمشر د دې ستونزې د حل لپاره ځانګړی کميسيون وټاکه چې د اقتصاد، مخابراتو او ماليې وزارتونو او اړوند اداري يې غړيتوب درلود. په کميسيون کې د تخنيکي کسانو نشتوالی او په چارو کې يې ځنډ هغه اساسي لاملونو دي چې لا تر اوسه يې ثمره نه ده راوړې. پوره دوه کاله وروسته، د ۱۳۹۶ لمريز کال د تلې پر ۱۹ ولسي جرګې ياده ماليه باطله اعلان کړه او پر حکومت يې غږ وکړ چې نور دې مخابراتي ماليه نه ټولوي، خو حکومت د جرګې دا تصميم ناسم وګاڼه او تر ننه يې عملي کړی نه دی. د ولسي جرګې له لوري د ۱۰٪ مخابراتي ماليې له منځ وړل د حل لار نه ده، بلکې د داسې يوه سيستم جوړول چې ماليه په شفافه توګه راټوله کړي د حل يوازينۍ او اساسي لاره ګڼل کيږي. جرګې ته بکار وو چې پر حکومت يې فشار راوړی وو چې [illegible] يې [illegible] سيستم رامنځ ته کړی وی، [illegible] دا چې ماليه يې له منځه وړې وی. که د مخابراتي ماليې په برخه کې د ولسي جرګې، مخابراتي شبکو او حکومت ترمنځ د پردې تر شا هر ډول او هر څومره کړکیچ روان وي بېله موضوع ده، خو د پراخ اداري فساد له موجوديت پکې هيڅکله هم څوک سترګې نشي پټولی. د روان کړکیچ او اداری فساد برسېره هم حکومت د تېرو دوو کلونو په جريان کې د ۸ اعشاريه ۶ ميلیارده افغانيو په شاوخوا کې ماليه راټوله کړې، يعنی هر کال يې ۴ اعشاريه ۳ ميليارده افغانۍ د دولت خزانې ته اضافه کړې.

د ۱۰٪ کريډيټ کارت ماليې برسېره، هره مخابراتي شبکه په افغانستان کې حکومت ته ۲،۵٪ د Telecommunication Development Fund (TDF)، ۲٪ د Spectrum Fee او ۲۰٪ د Profit Revenue په نوم ماليه ورکوي، چې ټولټال ۲۴،۵٪ کيږي. په دې ليکنه کې يوازې پر ۱۰٪ کريډيټ کارت ماليې بحث کيږي، خو پکار ده چې خلک او مدني ټولنې پر ۲۴،۵٪ ماليې هم د ۱۰٪ ماليې په څېر رسنيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې بحث وکړي او له حکومت وپوښتي چې له مخابراتي شبکو دا ټوله ۲۴،۵٪ ماليه څنګه راټولوي او چېرته يې لګوي؟

افغان حکومت او مخابراتي شبکې که هر څومره هم د مخابراتي ماليې له شفافيت خلکو ته ډاډ ور کړي، خو چې سيستم يې انلاين کړی نه وي، ګومان نه کيږي چې اداري فساد به له منځه يوسي او يا به هم دا پروسه چټکه کړي .د ولسي جرګې له مخالفت سره سره بيا هم بايد کوښښ وشي چې ۱۰٪ ماليه باطله نشي، خو که باطله هم شي بايد له مخابراتي شبکو د ۲۴،۵٪ ماليې لپاره ژر تر ژره يو انلاين سيستم جوړ کړي. د مخابراتي ماليې لپاره د انلاين سيستم جوړول ماليه روڼولی، پروسه يې چټکولی، اداري فساد له منځه وړلی او له مخابراتي سکټور کلني عايدات لوړولی شي. مخابراتو وزارت او اړ‌ا اداره ته د مسولو مراجعو په توګه پکار ده چې ژر تر ژره دا پروسه انلاين او بريښنايي کړي. مخابراتي شبکې شايد قصدا ونه غواړي دا پروسه انلاين شي، خو حکومت بايد د اداري فساد د مخنيوي لپاره او د داخلي عايداتو د لوړولو لپاره لاس پکار شي.

کله چې د مخابراتي ماليې لپاره انلاين سيستم رامنځ ته شو، نو اړ‌ا اداره، ماليې او مخابراتو وزارتونو ته پکار ده چې په ګډه د مخابراتي شبکو د ټېرو کلونو د ماليې حساب له همدې سيستم په کټه اخيستنې يو ځل بيا وکړي. که د مخابراتي شبکو عايدات لوړ وو او په تېرو کلونو کې يې په ماليه کې حکومت ته ناسم ارقام ورکړي وو نو پکار ده چې مجازات يې کړي. د مخابراتي ماليې راټولو لپاره که انلاين سيستم په پوره شفافيت ماليه را ټوله کړه نو پکار ده چې دا سيستم د هيواد په ټولو سکټورونو لکه بريښنا، ګمرک، ښاروالي، ساختماني چارو، کرنه او نورو کې هم پلی شي.

د مخابراتي ماليې په برخه کې بله ستونزه او د فساد اصلي جرړه ناسم ارقام دي. د اړ‌ا اداره مسوليت لري چې هر درې مياشتې او يا هم هر کال وروسته د مخابراتي خدمتونو او د پېرودونکو په اړه دقيق ارقام خپاره کړي. خو له بده مرغه د مخابراتو په برخه کې د مخابراتو وزارت يو ډول ، اړ‌ا يې بل ډول او شبکې يې بل ډول ارقام خپروي. جنوبي سوډان، ايتوپيا او نور افريقايي هېوادونه چې د ځمکې پر سر تر ټولو شاته پاتې هيوادونه دي خو د مخابراتو برخه کې يې د وزارتونو او يا هم د مخابراتي خدمتونو تنظيموونکو ادارو ويب سايټونو ته سر ورښکاره شي نو ګوته به په غاښ شي چې څومره دقيق ارقام هر درې مياشتې ورورسته خپروي او خپلو خلکو ته شفاف حساب ورکوي. زما په نظر افغانستان کې دوه ستونزې دي، څکه له شفافې احصايې او حساب ورکولو چارواکي ډډه کوي: اول ـ تخنيکي کسان چې د احصايې په علم او سافټويرونو کې مهارت ولري دومره کم دي چې په نشت حساب دي او که وي هم څوک يې خبرو ته غوږ نه نيسي. دوهم ـ ځيني چارواکي له حساب ورکولو ډاريږي، څکه همدې کې يې د فساد اصلي راز ده.

د مخابراتي ماليې په برخه کې د نورو هېوادونو تجربې او سيستمونه

افغانستان يوازينی هېواد نه دی چې له ټليفوني کريډيټ کارټونو پکې ماليه راټوليږي، بلکې زمونږ ګاونډي او د نړۍ نور پرمختللي هېوادونه هم مخابراتي ماليه را ټولوي. دلته د څلورو ګاونډيو هېوادونو ـ هند، پاکستان،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنګلدیش او ایران- د مخابراتي مالیې ببلګې او ارقام را اخیستل شوي او د دوی د مخابراتي مالیې سیستمونه د افغانستان د مخابراتي مالیې له سیستم سره مقایسه شوي.

پاکستان کې له موبایل پېرودونکو ټولټال ۴۱،۵٪ مالیه اخیستل کیږي چې په درې برخو وېشل شوې ده، ۱۵٪ د استهلاک مالیه(With Holding Tax (WHT ، ۷٪ د مخابراتي شبکې مالیه، او ۱۹،۵٪ د فدرالي لګښتونو مالیه (Federal Excise Duty (FED ده. که یو پېرودونکی په پاکستان کې د ۱۰۰ کلدارو په ارزښت کریډیټ کارټ ټلیفون کې اضافه کړي، ۴۱،۵ کلدارې ورڅخه ټولټال مالیه ګرځول کیږي او ۵۸،۵ کلدارې کریډیټ ورته پاتې کیږي.

په ایران کې له موبایل پېرودونکو ۹٪ مالیه اخیستل کیږي. یعنې که یو پېرودونکی د ۵۰۰۰ ریالو په ارزښت کریډیټ کارټ موبایل ته اضافه کړي نو ۴۵۰ ریاله ترې مالیه ګرځول کیږي او ۴۵۵۰ ریاله کریډیټ ورته پاتې کیږي. په بنګلدېش کې له کریډیټ کارټونو ۲۱٪ مالیه اخیستل کیږي چې په درې برخو وېشل شوې ده، ۱۵٪ د مخابراتي خدمتونو د وړاندې کولو مالیه، ۵٪ د مخابراتي شبکو مالیه او پاتې ۱٪ اجباري مالیه ده. په هند کې مخابراتي پېرودونکي ۱۸٪ مالیه ورکوي.

په یادو هېوادونو کې د مخابراتي مالیې پورته ارقام د حکومتونو په تګ راتګ سره کله کله بدلون موموي او ډېرې وخت سیاسي ګوندونه دا مالیه د یوې وسیلې په توګه په ټاکنیز کمپاین کې کاروي تر څو د خپلو رایو شمېر ډېر او واک تر لاسه کړي.

دې څلورو هېوادونو مخکې له دې چې مخابراتي مالیه وضع او راټوله کړي انلاین سیستم یې ورته جوړ کړ بیا یې څو ځله ازمایښت کړ. کله یې چې د سیستم له سمون ډاډ تر لاسه کړ نو پر مالیې را ټولولو یې پیل وکړ ترڅو پروسه یې شفافه وي او مالیه ورکوونکي هم ډاډ تر لاسه کړي چې مالیه یې په سمه توګه د دولت خزانې ته اضافه کیږي. خو د افغانستان قضیې بیا توپیر درلود، ځکه افغان حکومت په څو ورځو کې دننه په ډېره بېړه د موبایل کریډیټ کارټونو ۱۰٪ مالیې په اړه تصمیم ونیو او هم یې ژر تر ژره د راټولو امر وکړ. له بده مرغه د همغه بېړني تصمیم پایله اوس هم محسوسیږي، ځکه تر ننه پکې ژور کړکېچ پروت دی او له پراخ اداري فساد هم پکې سترګې نشي پټېدلی. زما په نظر غوره لار به دا وی چې افغانستان هم د نورو هېوادونو تجربو ته په کتو لومړی یو انلاین سیستم چې مخابراتي مالیه یې په انلاین توګه هره دقیقه، هره ورځ، هره اونۍ او هر کال څارلی جوړ کړی وی. له جوړولو وروسته یې څو څو ځله ازمایښت کړی او بیا یې د مالیې په را ټولولو پیل کړی وی. که افغانستان د ټیکنالوجۍ په برخه کې نوښت نشي کولی حد اقل د نورو هېوادونو سیستمونه خو کاپي او بیا یې د دې هېواد ځانګړتیاو ته په کتو پلي کولی شي.

مناسبه حل لار

د مخابراتي مالیې په پروسه کې درې لوري ونډه لري چې پیرودونکي، مخابراتي شبکې او افغان حکومت دی. دا پروسه په درې پړاوونو کې ترسره کیږي، لومړی پړاو یې د پېرودونکو او مخابراتي شبکو، دوهمه مرحله

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د مخابراتي شبکو او افغان حکومت او دريمه مرحله يې د افغان حکومت او پېرودونکو تر منځ ده. د پېرودونکو او مخابراتي شبکو ترمنځ د ماليې د ورکړې مرحله (لومړۍ مرحله) تر ډېره بريده شفافه او چټکه ده، ځکه مخابراتي شبکې له پېرودونکو د کرېډېټ کارتې اضافه کولو څو دقيقې وروسته په انلاين توګه ١٠٪ ماليه ګرځوي. په دوهمه مرحله کې مخابراتي شبکې حکومت ته راټوله شوې ماليه ورکوي او په دريمه مرحله کې حکومت د راټولې شوې ماليې په اړه ماليه ورکوونکو (ټليفوني پېرودونکو) ته وضاحت او حساب ورکوي او ورته وايي چې کومو برخو کې يې ماليه ولګوله او څه څه کارونه يې د دې هېواد د پرمختګ لپاره پر وکړل. له بده مرغه دوهم او دريم پړاو تر ډېره بريده له فساد ډک او روڼ نه دی. دلته پر داسې طرحه بحث شوی چې څرنګه دوهمه او دريمه مرحله د لومړۍ هغې په څېر شفافه، انلاين او چټکه شي ترڅو د ١٠٪ مخابراتي ماليې په برخه کې کړکېچ له منځه ولاړ شي، دا مرحلې له فساد پاکې شي او ماليه ورکوونکي ډاډمن شي چې ماليه يې سمه او شفافه د دولت خزانې ته ځي.

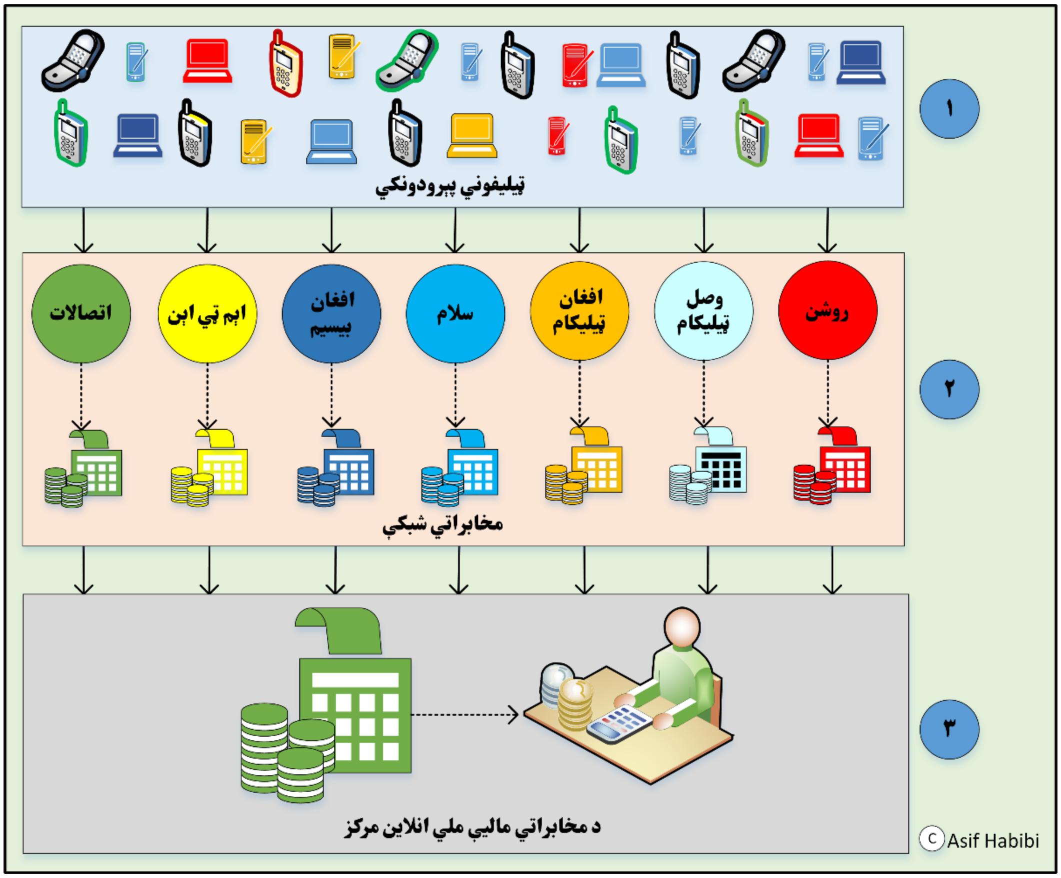

لومړی انځور: د مخابراتي ماليې د وړانديز شوې طرحې عمومي جوړښت

لکه چې د لومړي انځور په لومړۍ برخه کې ښودل شوي، هر ټليفوني پېرودونکی له يوې مخابراتي شبکې سره تړلی وي. افغانستان کې چې ټولټال ٧ مخابراتي شبکې فعالې دي هره يوه يې ميليونونه پېرودونکي لري. هره شبکه بيا د چارجينګ او بيلينګ برخه لري، چې د لومړي انځور په دوهمه برخه کې د شبکې له نوم ښکته ليدل کېږي. دا برخه مسوليت لري چې د هرې شبکې له هر يوه پېرودونکي سره د کرېډېټ کارتونو حساب

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کتاب وکړي او هم ور څخه لس سلنه ماليه په انلاين توګه وګرځوي. لومړي سر کې پېرودونکي د کرېډېټ کارټ شمېره په ټليفون کې ډايل کوي او شبکې ته يې ليږي، شبکه ورڅخه ۱۰٪ ماليه ګرځوي او پاتې کرېډېټ بيرته پېرودونکي ته ليږي. تر دې ځايه پورې ټوله پروسه انلاين او شفافه ده او په څو دقيقو کې ترسره کيږي. خو د شبکې د چارجينګ او بيلينګ له برخې د دولت تر خزانې پورې پاتې پروسه (دوېمه مرحله) انلاين نه ده. مخابراتي شبکې حکومت ته په کتبي ډول حساب ورکوي او د حساب ورکولو له ډېرو زړو لاروګډه پورته کوي. افغان حکومت او مخابراتي شبکې ادعا کوي چې دواړه لوري د ماليو په راغونډولو او د دولت خزانې ته د پيسو په اضافه کولو کې شفافيت ته پوره پام کوي. خو له تخنيکي پلوه او د نورو هېوادونو تجربو ته په کتو بايد دا پروسه حتما انلاين شي او تر هغو به د مخابراتي شبکو او حکومت ترمنځ د ماليو پروسه د فساد اصلي ځاله وي چې د ماليې غونډولو همدا اوسنى ناشفاف سيستم حاکم وي.

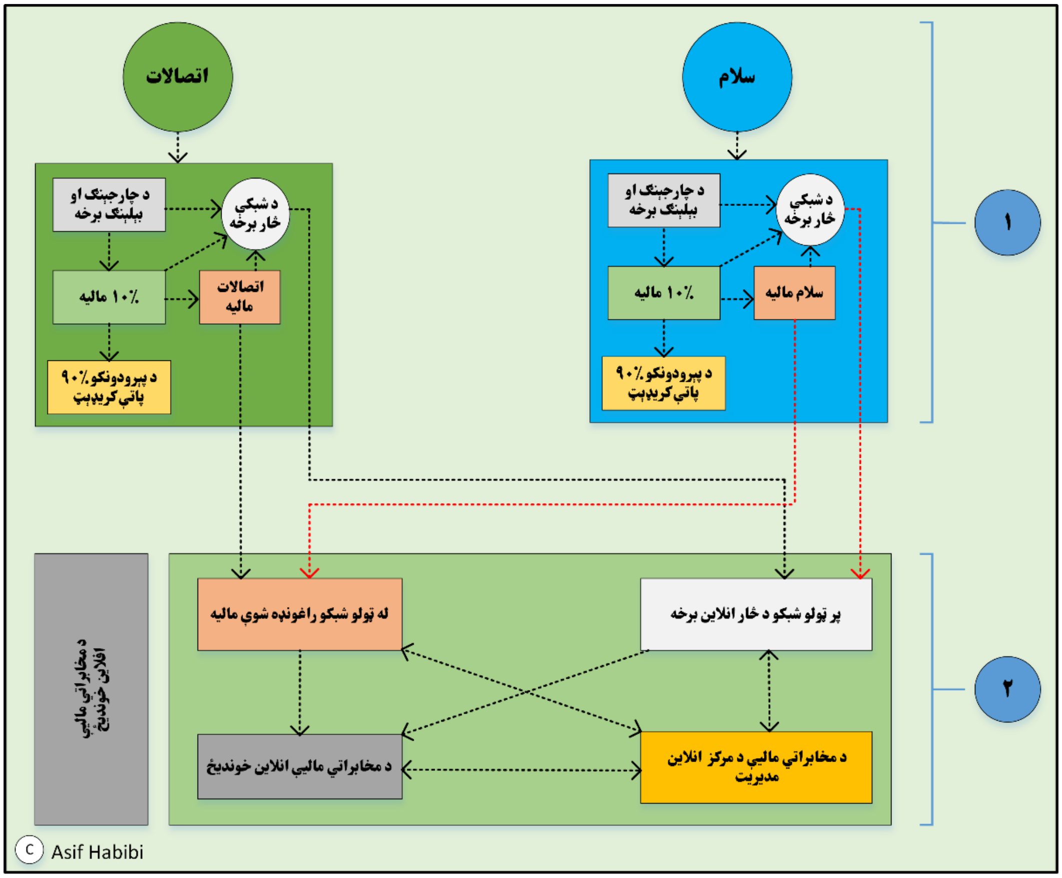

دوهم انځور: د مخابراتي شبکو او ماليې ملي مرکز تر منځ انلاين اړيکه

د مخابراتي شبکو او افغان حکومت تر منځ د ماليې د حساب ورکولو د حاکم سيستم بله ستونزه د مسلکي کدرونو کمښت دی. زما د تجربو پر اساس په مخابراتو وزارت او اړوا اداره کې داسې مسلکي کسان چې په تخنيکي، اقتصادي او حقوقي برخو کې پخه تجربه او ژوره پوهه ولري ډېر کم دي، تر څو له مخابراتي شبکو سره د هرې افغانۍ حساب او کتاب وکړي. دا کم شمېر مسلکي کسان خو يا د د دې ادارو په نورو چارو کې بوخت دي او يا هم دومره ګوښه شوي چې دا ډول ستر بدلونونه نشي رامنځ ته کولی. مخابراتي شبکې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغان حکومت له همدې کمزورۍ ټکي په کارولو د ماليې په حساب کې درغلي کولی شي، ځکه پکار ده چې دا پروسه له پيل تر پايه زر تر ژره انلاين شي. دې موخې ته د رسېدلو او په مخابراتي ماليه کې د پوره شفافيت لپاره دلته د (مخابراتي ماليې ملي انلاين مرکز) د جوړېدلو طرحه وړاندې شوې چې د لومړي انځور په درېمه برخه کې ښودل کيږي.

د مخابراتي ماليې ملي انلاين مرکز بايد په انلاين توګه له ټولو مخابراتي شبکو سره تړلی وي، چې د مخابراتي ماليې درېمه مرحله په پوره ډول انلاين شي او د ماليې را غونډولو پروسه نوره هم چټکه شي. ياد مرکز بايد د Real Time Data Management System (RTDMS) ځانګړنه ولري. هغه سيستمونه چې د RTDMS ځانګړنه لري په انلاين توګه هره دقيقه، هر ساعت، هره ورځ، هره مياشت او هر کال د ټولې راټولې شوې ماليې حساب او کتاب د انسانانو له دخالت پرته ترسره کوي، نو ځکه له تخنيکي پلوه شفافيت يې ٪۹۹ اټکل شوی.

بل لوري ته د مخابراتي محصولاتو قانون د لسمې مادې پر اساس د اتړا اداره، مخابراتو وزارت او ماليې وزارت مسوليت لري چې د RTDMS په کارولو په انلاين ډول له مخابراتي پېرودونکو ماليه را ټوله کړي. خو تراوسه چې د مخابراتي ماليې عمر هم دوه کلن کيږي، ولې د حکومت پورته اداري بريالۍ شوې نه دي چې دا سيستم رامنځته او پروسه يې شفافه کړي؟ دوه دليله کيدلی شي: يا خو د چارواکو خبرې او عمل له يو بل سره ډېره فاصله لري او يا هم يادې ادارې په خپل لاس جوړ کړی قانون قصدا د فساد په موخه تر پښو لاندې کوي.

د مخابراتي شبکو او د ماليې ملي انلاين مرکز ترمنځ د وړانديزي طرحې نور جزيات په دوهم انځور کې ښودل شوي او لاندې تشريح شوي. مونږ دلته يوازې د دوو شبکو (سلام او اتصالات) بيلګه راوړې چې دا جوړښت په ټولو شبکو کې پلي کيدای شي، نو ځکه خو فرض کوو چې ټولې شبکې په ورته ډول د مالې له ملی انلاين مرکز سره تړل شوې.

۱: پيرودونکي لومړی د کريډيټ کارټ شمېره ډايل او شبکې ته يې ليږي. دا شمېره د شبکې د چارجينګ او بيلينګ برخې ته چې د کريډيټ کارټونو د حساب مسوليت لري سپارل کيږي. ياده برخه په انلاين توګه ٪۱۰ ماليه ګرځوي او پاتې ٪۹۰ کريډيټ بېرته پېرودنکو ته ليږي. دلته د راجسټر او ناراجسټر سيمکارټونو موضوع ډېر زيات اهميت لري. د شبکې دا برخه بايد يوازې له کريډيټ کارټونو ماليه راټوله کړي او د سيمکارټونو د راجسټريشن موضوع بايد هيڅ په نظر کې ونه نيسي. له بده مرغه د مخابراتو وزارت او اتړا اداره له کابو ۱۵ کلونو هيسې نه دي توانېدلي چې سيمکارټونه راجسټر کړي او يا هم د پېرودونکو دقيق ارقام ولري. نو ځکه که د سيمکارټونو د راجسټريشن موضوع مطرح شي، د مخابراتي ماليې دا پروسه نوره هم پېچلې کيږي او هر څومره چې دا پروسه پېچلې شي هغومره پکې اړوند لوريو ته د فساد زمينه برابريږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲: د هرې شبکې له ټولو پېرودونکو د راغونډې شوې ماليې د حساب او کتاب لپاره بايد يوه ځانګړې انلاين برخه په هره شبکه کې جوړه شي ترڅو په انلاين ډول هره دقيقه، هر ساعت او هره ورځ د راغونډې شوې ماليې په اړه پکې پوره وضاحت پروت وي (دوهم انځور کې د اتصالات ماليې او سلام ماليې برخې). دا برخه بايد د هرې شبکې د ٪۱۰ ماليې له برخې سره تړل شوې وي. پر دې برخه بايد افغان حکومت او په خاصه توګه د اړرا اداره او ماليې وزارت واک ولري او هيڅکله هم شبکو ته اجازه ور نه کړي چې د دوی له نظارت پرته پکې کوم بدلون راولي او يا هم د دوی له خوښې پرته دې برخه ته بل څوک لاسرسی ولري.

۳: په هره شبکه کې بايد د (شبکې څار برخه) په نوم يوه بله انلاين برخه جوړه شي. د هرې شبکې څار برخه بايد د همغې شبکې د چارجينګ او بيلينګ، ٪۱۰ ماليې او د ټولې ماليې له برخو سره انلاين تړلې وي. د شبکې څار برخه بايد د همغې شبکې د مخابراتي ماليې د ټولو برخو متواتر او انلاين نظارت وکړي. د شبکې پر څار برخه بايد افغان حکومت او په خاصه توګه د اړرا اداره او ماليې وزارت پوره واک ولري.

۴: کله چې د پېرودونکو د ماليې حساب په هره شبکه کې پای ته ورسېد نو د دې پروسې اطلاعات بايد په انلاين توګه د مخابراتي ماليې ملي انلاين مرکز ته ولېږل شي. لکه د دويم انځور په دويمه مرحله کې ښودل شوي، د هرې شبکې د ماليې او څار برخې د مخابراتي ماليې ملي انلاين مرکز له (پر ټولو شبکو د څار انلاين برخه) او (له ټولو شبکو راغونډې شوې ماليې) برخو سره په انلاين ډول نښلول شوي دي.

۵: د (ټولو شبکو د څار انلاين برخه) مسووليت لري چې د ټولو شبکو د ماليې پروسه وڅاري او هره ګړۍ ډاډ تر لاسه کړي چې پروسه شفافه روانه ده. ځانګړي متخصيصان بايد دا برخه مديريت کړي تر څو شبکې او يا هم بل لوری په ارقامو کې ګوتې ونه وهي.

۶: د (له شبکو را ټولې شوې ماليې) برخه بايد له ټولو شبکو سره په انلاين توګه د ماليې حساب او کتاب وکړي. دا برخه بايد پوره انلاين وي او هيڅوک بايد د دې حق ونه لري چې پکې په پټه او يا هم ښکاره ګوتې ووهي. ځکه د مخابراتي شبکو د بيلينګ برخې ته لاسرسی د مخابراتي خدمتونو د محصولاتو قانون د يوولسمې مادې پر اساس د اړرا اداري قانوني حق ګڼل کيږي. دا قانون دا هم وايي چې که يوې شبکې په ارقامو کې هر ډول تحريف را منځ ته کړ او يا يې هم کومه درغلي وکړه نو له ۲۰ تر ۵۰ ميليون افغانيو بايد جريمه ور کړي.

۷: لکه څرنګه چې د دويم انځور په دويمه برخه کې ښودل شوي، د ماليې په انلاين مرکز کې بايد د ټولو چارو د مديريت لپاره يوه ځانګړې څانګه رامنځ ته شي. دا څانګه (مخابراتي ماليې د مرکز انلاين مديريت) بايد داسې يو سافټوير ولري چې ټولې برخې مديريت کړي او په کافي اندازه مسلکي کسان ولري، چې هره کوچنۍ او ستره ستونزه کې ژر تر ژره حل لار ولټوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸: د مالیې په انلاین مرکز کې باید د ټولې مخابراتي مالیې اړوند اطلاعات او معلومات په انلاین توګه خوندي شي او د دې کار لپاره (د مخابراتي مالیې انلاین خوندیځ) ته اړتیا ده. دا برخه باید (پر ټولو شبکو د څار)، (له ټولو شبکو راغونډې شوې مالیې) او (مخابراتي مالیې د مرکز انلاین مدیریت له برخو سره تړلې وي. په دې ځانګړې برخه کې باید د هر پېرودونکي او هرې شبکې د مالیې ورځنی، میاشتنی او کلنی راپور او اطلاعات د یو ځانګړي وخت لپاره خوندي وساتل شي. له دې اطلاعاتو د راپورونو جوړولو او شفافیت رامنځ ته کولو په برخه کې ګټه پورته کېدی شي.

۹: د انلاین خوندیځ سربېره باید یو بل افلاین خوندیځ هم وي. د سایبري حملو او امنیتي ستونزو له کبله به دا مناسبه وي چې یو بل خوندیځ د مخابراتي مالیې په مرکز کې رامنځ ته شي ترڅو تخنیکي کسان له انلاین خوندیځ معلومات کاپي او په افلاین خوندیځ کې یې ذخیره کړي. افلاین خوندیځ باید هیڅکله هم له انټرنټ او یا شبکې سره تړلی نه وي، څکه په سایبري حملو کې که د مالیې مرکز اطلاعات له منځه ولاړ شي نو باید له افلاین خوندیځ د مالیې د حساب او کتاب لپاره ګټه پورته شي.

د مخابراتي مالیې په ملي انلاین مرکز کې باید د پوښتنو ځوابولو او شکایتونو اورېدلو برخه وي. په دې برخه کې باید حکومت هر درې میاشتې او هر کال وروسته مالیه ورکوونکو ته په یوه هر اړخیز راپور کې شفاف حساب ور کړي او هم یې له مطبوعاتو سره شریک کړي. شفاف حساب او راپور ورکول به د مالیه ورکوونکو ټولې پوښتنې ځواب او هغه شکونه چې د مخابراتي مالیې په اړه یې لري له منځه یوسي او ډاډ به تر لاسه کړي چې مالیه یې یوازې د دولت خزانې ته په سمه توګه اضافه کیږي. لکه چې په دریم انځور کې ښودل کیږي، دا برخه باید په درې ډوله د راپور ورکولو او شکایتونو اورېدلو لارې ولري:

۱: یو ځانګړی ویب سایټ او اپلیکیشن باید رامنځ ته شي چې پکې مالیه ورکوونکي په خپله د مخابراتي مالیې په اړه دقیق ارقام وومومي. دا ارقام باید داسې ترتیب او بیا ویب سایټ کې خپاره شي چې د مخابراتي مالیې په اړه پکې هر اړخیز معلومات پراته وي.

۲: د شکایتونو مرکز باید یوه ځانګړې ټلیفوني شمېره ولري، ترڅو مالیه ورکوونکي خپلې پوښتنې او شکایتونه د ټلیفون له لارې مطرح کړي. له بده مرغه، ځینې وخت مخابراتي شبکې له پېرودونکو کریډیټ کارټونه په بېلابېلو پلمو او له کوم دلیل پرته ګرځوي، پېرودونکي باید په دې ډول حالت کې له همدې مرکز سره اړیکه ونیسي. د شکایتونو دا مرکز باید له مخابراتي شبکې سره اړیکه ونیسي او که یې وموندل چې شبکې له کوم دلیل پرته له پېرودونکو کریډیټ کارټ ګرځولی باید مجازات یې کړي.

۳: دا مرکز باید هر درې میاشتې او هر کال د ټولې مخابراتي مالیې په اړه داسې یو هر اړخیز راپور چمتو او له مطبوعات او انټرنټ خپور کړي چې پکې د یادې مالیې پوره معلومات او جزیات ذکر شوي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

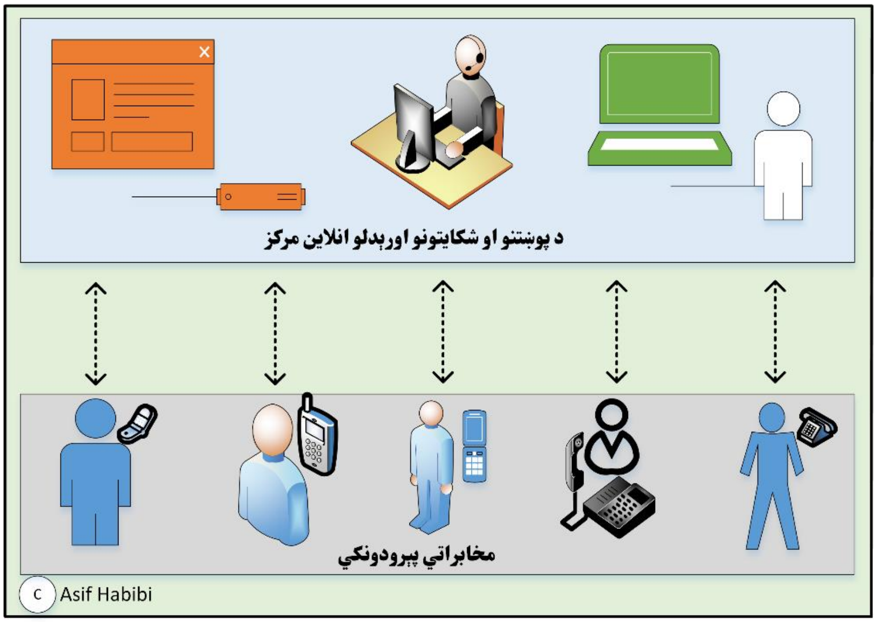

دریم انځور: د پېرودونکو د پوښتنو او شکایتونو اورېدلو انلاین مرکز

د یوه انلاین، شفاف او چټک مخابراتي مالیي سیستم رامنځ ته کولو لپاره تر ټولو مناسبه لار د دې سیستم برېښنایي کول دي. مخابراتي مالیه باید له پیل تر پایه انلاین او برېښنایي راټوله او د دولت خزانې ته انتقال شي. هیڅوک او هیڅکله هم باید چاته اجازه ور نه کړل شي چې په سیستم کې بدلونونه راولی.

ځینې اړین وړاندیزونه

په دې لیکنه او په ځانګړي ډول تېر عنوان کې پر داسې طرحه خبرې وشوې چې مخابراتي مالیه انلاین او روڼوي. د دې طرحې د لا پیاوړتیا او په مخابراتي مالیه کې د روڼتیا یا شفافیت لپاره لاندې اړین ټکي وړاندیزېږي.

۱: د مخابراتي مالیې د راټولونې ټول انلاین سیستم باید هر کال تازه یا اپډېټ شي. ټېکنالوجۍ ډېر چټک بدلون مومي، مخابراتي سیستمونه هر کال نوې ټکنالوجۍ رامنځ ته کوي او دا بدلونونه د بیلینګ او چارجینګ په برخه کې هم رامنځ ته کېږي. ځکه پکار ده چې د مخابراتي مالیي سیستم هر کال له تخنیکي پلوه وکتل او له مخابراتي شبکو سره په سلا مشوره سیستمونه تازه شي.

۲: شبکو ته باید لارښوونه وشي چې خپلو بیلینګ او چارجینګ سیستمونو کې د هر ډول بدلون له راوستلو وړاندې حکومت خبر کړي. د مالیې وزارت، اترا اداره او مخابراتو وزارت استازي باید هلته وي ترڅو ډاډ تر لاسه کړي چې شبکې داسې سافټویرونه ونه لګوي چې د دې پروسې شفافیت ته زیان ور رسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳: د مخابراتي شبکو او ماليي ملي انلاين مرکز ترمنځ د اړيکي امنيت ته بايد ډېر زيات پام وشي ترڅو هکران او يا هم سايبري غله دې سيستم ته زيان ونه رسوي. دا اړيکه بايد هره اونۍ او يا هم هره مياشت ازمايښت شي ترڅو ډاډ تر لاسه شي چې امنيت يې خوندی ساتل شوی.

۴: د مخابراتي ماليي په برخه کې بايد اړترا اداره، مخابراتو وزارت او ماليي وزارت مسلکي کسان وروزي. دا کسان بايد د مخابراتي ماليې د ټول سيستم په اړه تخنيکي او مسلکي مهارتونه ولري او تل يې نظارت وکړي.

۵: د هر کال په پای کې بايد حکومت ماليه ورکوونکو ته شفاف حساب ورکړي. هغوی ته بايد دقيق ارقام ووايي چې څومره ماليه يې په روان کال کې را ټوله کړې؟ څومره د دولت خزانې ته اضافه شوې؟ څومره ماليه په کوم ځای کې لګول شوې؟ څومره ماليه پاتې او کله بايد ولګول شي؟

اصف حبيبي د اروپايي ټولنې د ساينس او ټکنالوجۍ په يوه څېړنيز پروګرام کې د مخابراتو پر 5 Gڅېړنه کوي او همهال د جرمني د کايزر زلاوټرن تخنيکي پوهنتون کې پر دوکتورا بوخت دی. نوموړي د ليسانس زدکړې په کابل پوهنتون او ماسټري يې د چک جمهوريت د ساينسي علومو پوهنتون کې کړې ده.

5نومبر 2017 ـ 14 لړم 1396

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library